

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
• година XXI, 2012 • номер 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
• година XXI, 2012 • номер 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
• година XXI, 2012 • номер 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
Педагогика**

Българско научно-методическо списание
• година XXI, 2012 • номер 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
• година XXI, 2012 • номер 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научнообразователно списание
• година XX, 2012 • номер 1

Философия

Българско научно-методическо списание
• година XXI, 2012 • номер 1

**Чуждоезиково
обучение**

Научно-методическо списание
• година XXXV, 2012 • номер 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

www.azbuki.bg

17 26 април – 2 май 2018 г.

Болката не като усещане, а като преживяване

Откъс от „Болката като разбулване“

Лазар Копринаров

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Болката е едната от няколко очевидности, маркираща разволя на човешкия живот: човек се ражда, живее в някаква заедност, изпитва болка и неизбежно умира. Първото и последното – раждането и смъртта – са недостижими в своята непосредственост. Раждащият се няма опит за своето раждане. Той не може нито да знае, нито да помни как се из-ражда. Но човек не може да свидетелства и за своята собствена смърт. Шекспир я нарича „земята неоткрита, отдето странник се не връща“ (Shakespeare, 2012: 88). Собственото раждане е неизживяно начало, собствената смърт – „земя неоткрита“, знаем я само като предизвестие, че всичко, което е живо, ще му гоиде накрая и смъртта. Човек може да изживее известието на своята смъртност, но е невъзможно да „опита“ в себе си собствената си смърт.

Болката едновременно прилича и се различава от раждането и смъртта. Тя е неизбежна и безотговорна като тях. „Няма човек, който да не е познал някога болката“, отбелязва Цицерон (Cicero, 2008: 59). Шопенхауер допълва, че в света няма нищо по-добре разпространено и разпределено от болката и страданието. Болката ни принадлежи, тя е участ на всичко живо – то с неизбежност е подложено на нейните изпитания. Колкото и да сме здрави, рано или късно болката няма да ни отминее. Защото „всички имаме по рождение двойно гражданство: в царството на здравите и в царството на болните“ (Sontag, 2014: 9).

Доколкото е неотклонима и своеволна, болката надобява на раждането и смъртта. Болките са обаче изпитания „през“ живота. За раждането и за смъртта не можем да имаме собствен опит. Те са несъобщими, не могат да бъдат разказани в собствената им събитийност. Болката е нещо друго – тя е представима за всекиго от нас. Спада към нас по различен начин от онзи, по който сме включени с раждането и смъртта – ние принадлежим

Заглавието е на редакцията

www.philosophy.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Георги Апостолов
E-mail: apstlv@swu.bg

Редактори

Д-р Атанаска Чолакова
0889 22 20 42

Николай Кънчев

0888 81 56 45

Тел.: 02/425 04 70

02/425 04 71

E-mail: philosophy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Философия“, кн. 1/2018:

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА

Рецензия на критиката на чистия разум (1781) / Йохан Георг Хаман

Онтологически и логически проекции на Лайбницовия Закон за достатъчното основание / Силвия Кръстева

Екзистенциали на граничността – Хайдегер и Маркузе / Анета Тумбева

СЪВРЕМЕННА ФИЛОСОФИЯ
Болката като разбулване / Лазар
Коприняров

ФИЛОСОФИЯ НА ЕЗИКА
Логическият анализ на езика:
Бърtrand Ръсел (1896 – 1911) /
Камен Лозев

**ФИЛОСОФИЯ
НА ИЗКУСТВОТО**
В обувките на дете / Христо
Симеонов

ПСИХОЛОГИЯ
На границата на интердисци-
плинарния подход към история-
та – насилието и някои ключови
моменти от европейското минало
през призмата на един опит за ис-
торико-психологически анализ /
Димитър Петков

на тях, докато болката в края на краищата принадле-
жи на нас.

Болката свързва различните форми на живота – изпитва я както човекът, така и животните. Но възприемайки болката по сходен начин, те я изживяват твърде различно. По-точно казано, животното я усеща, докато човекът я усеща и изживява. Всяко живо същество, в това число и човекът, е склонно да бяга от болката, да търси някакво спасение от нея. Но освен човека няма друго живо същество, което при определени обстоятелства да си самопричинява болка, да я избира по своя собствена воля, да я предпочита в името на определени цели. Така е, защото животните имат само усещане за болката, докато хората я усещат и заедно с това я преживяват. Човекът е *homo sapiens*, *homo faber*, *homo ludens*, *homo ridens*, *homo sacer*, но в не по-малка степен е и *homo dolorosus*. Болката е вътрешно присъща на всички живи същества, но тя е своеобразна *драматична привилегия на човека*, тъй като в преживяването на болката – в опита от болката – се откриват фундаментални аспекти на човешкото битие.

Защо и в какъв смисъл физическата болка е събитие, което разбулва някои от тайните на човешкото битие, насочвайки ни към опорите на нашето съществуване? Ако имаме опит за собствената болка, съобщима или недостъпна е болката на Другия? Това са въпросите, на които се търси отговор в този текст.

1. Болката като разкриване на граници

Разбира се, болката е медицински проблем. Но за човека тя е нещо по-фундаментално от обикновеното нарушаване на соматичната цялост на човешкия организъм. Болката е особено „място“ в живота на човека: място на риск и изпитания, където животът е поставен под въпрос, защото доверието в него започва да се изпарява; място, където ставаме повластни на тялото; място, в което и най-ленивият в мисленето си човек не може да не бъде душевно разтърсен от въпросите за предпоставките и за смисъла на човешкото съществуване. Трайно острата или хроничната болка ни изправят пред въпроси, за които не сме се досещали или които дотогава сме отминавали лекомислено или с безразличие. Тези болки изострят слуха ни за зова на живота и ни подготвят за отговорността пред смъртта. Тъкмо затова френският мислител Емил-Мишел Чоран смята, че болеецът е с превъзходство пред човека, който няма негативния опит от болката, от болестта, от страданията. Според него здравият човек не бudi доверие – той е нечувствителен към смъртта, а значи е неспособен да разбере най-главното в себе си – своята тленност. Здравият човек е белязан с „невнимание към самия себе си и към света“ (Chorán, 2012: 82). Затова по думите на Чоран не може да се изпитва никакво доверие към онова, което говори напълно здравият човек. Той няма достоверен достъп до истината за света и себе си.

Преживяванията, произведени от усещането на остри, продължителни или хронични физически болки, обикновено предизвикват сътресения в предварителните допускания на човека за границите и смисъла на собствения му живот. Ницше, който познава „по себе си“ от личен опит, какво са болките, фокусира тъкмо това състояние – състоянието, в което *болките превръщат живота в проблем*. След като казва във „Весела-

та наука“, че философите „не са мислещи жаби“, не са „регистриращи апарати със замразени вътрешности“, Ницше прави една изключително важна прибавка: „Само голямото страдание, това продължително, бавно, безкрайно страдание, в което сякаш изгаряме като върху клада от сурови гърва, ни принуждава нас, философите, да слезем до най-съкровениите дълбини на душата си и да отхвърлим всяка доверчивост, всяко добродушие, забулване, милосърдие, всяка посредственост, качества, чрез които може би по-рано сме изразявали своята човечност“. И завършва: съмнявам се дали подобно страдание ни „прави по-добри, но зная, че ни *вгълбява*“ (Nietzsche, 2002: 321 – 322).

Болката, особено хроничната болка, стъпка по стъпка проблематизира или дори съществува доверието в личното битие. Преосмислен под влиянието на болките, животът става груг, повече не може да бъде същият. Болеещият става „напълно друг“, той вече е „с много повече въпросителни, преди всичко с волята отсега нататък да задава повече въпроси, по-загълбочено, по-строго, по-твърдо, по-злостно, по-спокойно, отколкото досега“ (Nietzsche, 2002: 321 – 322).

Болката е просвет към крайността на индивидуалното съществуване. Тя е перспективата, в която стават видими и тревожни увредимостта и обречеността ни. Болестта има заслугата да хвърли светлина върху нашата изначална и крайна уязвимост. Тя насилствено изважда най-вече *границите на нашето може*, на човешките възможности. Затупеното, прикритото се осветява от болката, става видимо, говори ни, превръща се в онова, което Хайдегер нарича „Ето-на“. Границите ни се задават насреща, фокусират се в човешкото полезрение.

Макар болката и болестта да не са едно и също нещо, въпреки различието между тях, и в двата случая се реализира еднотипен опит – опитът от наложеното безсилие, от възпиращото стесняване на човешкия потенциал за пълноценен живот. Както пише руският философ В. А. Лехциер, „и болестта, и болката идват като ограничаване на опита „аз мога“, като манифестация на крайността на човека, като насилствено откриване на границите на своите възможности“ (Lehscier, 2009: 88). Болестта и болката карат болния човек да се чувства лишен от онази свобода на действие, с която е разполагал преди това, и дори го подтикват към усещането за безпомощност. Болката „обяснява“ на човека, че тялото вече не се подчинява на неговата воля. Казва му, че то не е част от аза, а обратно, че азът е силно увреден от „собственото“ тяло. И че то, тялото, е само отчасти подвластно на волята на болния човек. Е.-М. Чоран е точен в наблюдението си над тази преобърната зависимост между боледувачото тяло и човешката автономия: „С умножаването на нашите недъзи ние изпадаме в плен на собственото си тяло, чийто приумици приемаме като присъда. То е, което ни ръководи и управлява, то е, което определя нашите настроения; то ни следи, дебне ни, държи ни под опека“ (Chorán, 2012: 83).

Човекът, изпитващ остри или хронични болки, гонуска у себе си усещането, и още по-страшно – отдава се на убеждението, че е предаден от собственото тяло, че то вече не му служи, както му е служило, не го слуша, както го е слушало, и вместо наслади му предлага тревоги, неволи, страх, примирение. Болестта и болката са нещо, което смалява и дори ни лишава от свободата на волята. Понякога постепенно, почти невидимо, а друг път рязко, граматично, сякаш изневиделица, болката и болестта скъсяват периметъра, подвижността и силата на човешкото действие. Болката ни кара да мислим, че сме предадени, че губим суверенитета си.

Твърде различна е феноменологията на преживяванията при силната и при хроничната болка. В първия случай има или преминаване на болката, или смърт, във втория – нито смърт, нито здраве. Хроничните болки променят по радикален начин жизнения свят. Създават нов – в смисъла на Алфред Шютц – свят. И времето, и пространството стават други. Времето на болката е много динамично – то изглежда ту тегаво, мъчително забавено, ту опасно забързано. Болката „боли“, уска ти се това време бързо да отмине, а то се протака и не свършва. Както казва Шекспир в „Ричард Трети“, „мъката прави един час да се превърне в десет“ (Shakespeare, 1980). Но заедно с това гледаш на болката като на скъсяване на живота, който ускаш да изживееш.

В света на хроничната болка вътрешното, личното време и потокът на стандартното, външно време не са „едновременни“. Болестта и болката карат болния да гледа към бъдещето през тънък процеп. Бъдещето на болния е изплъзваща се реалност. Колкото повече болестта и болката се изострят, толкова повече бъдещето започва да се изживява като безмилостен кошмар.

Хроничната болка има своеобразен тотализиращ ефект върху човешкия живот – както отбелязва феноменологът Саулюс Дженцусас (Geniusas 2016: 153 – 154; 156 – 160), хроничната болка гиперсонализира и заедно с това реперсонализира човека. Хроничната болка срива четири от най-фундаменталните човешки отношения – на аза към тялото, на човека към себе си, на аза към заобикалящия го свят и на аза и близките му хора. Този срив на афективните и концептуалните връзки на болеещия го гиперсонализира. Но в същото време начи-

нът, по който болейният се справя с хроничната болка, начинът, по който реконституира отношенията си, предизвиква преоформяне на личността му – така хронично болният се реперсонализира.

Има обаче и щастливи изключения, при които болестта и болката се оказват творчески продуктивни фактори. Още Овидий е забелязал: „Самата скръб ме направи красноречив“ (Ovidii, 1974: 228 – 229). Страданията създават гостъп до друг свят, различен от онзи, който е характерен за здравия човек. Ницше е двоен пример в това отношение (наред с Куркегор, Достоевски, Кафка, Йонеско и т.н.) – пример за творчеството на едно болно тяло и за осмисляне на болката като мотив и източник на творчество. Авторът на „Веселата наука“ пише: „От подобни бездни, от подобно тежко боледуване, както и от бездната на великото погодzenie, човек се връща прероген, съблякъл предишната си кожа, по-чувствителен, по-злостен, с по-изтънчен вкус за радостта, с по-тънък усет за всички добри неща, с по-весели сетива, с втора, по-опасна невинност в радостта, едновременно по-детински и сто пъти по-рафиниран откогато и да е преди“ (Nietzsche, 2002: 322). Като разрушават привичките и стереотипите на простодушното мислене, болката и болестта правят човека по-открит и по-впечатляващ се от света, от себе си, от другите. Според френския философ Мишел Сер болката е сила, която разширява и изостря погледа ни към света и към самите себе си. Според него „болката расте със съзнанието и съзнанието расте с болката“ (Serres, 2001: 58). Тъкмо в интензивността на тази взаимовръзка е обяснението за творческата продуктивност на болейния.

2. Болката – разкриване на тялото

В картината си „Без право на възпроизвеждане“ Рене Магрит рисува мъжка фигура, която е обърната с гръб към зрителя и се оглежда в голямо огледало. Но оглеждащият се вижда в огледалото не лицето, а гърба си. Тази творба на Магрит обикновено се интерпретира в ключа, че в света на почти тоталната наблюдаемост човек трябва да има правото да запази своята тайна само за себе си. Но картината търпи и друго тълкуване и то е, че ние не сме достатъчно видими за самите себе си – че ако виждаме едно, другото остава отвъдно, че ако в пряк или косвен смисъл виждаме гърба си, няма да можем да виждаме лицето си и обратно. Колкото и да е парадоксално, човекът познава много повече как *изглежда* собственото му тяло, но не и какво *е*. Защото „здравият човек“ мисли тялото си отвън, вън на себе си.

Болката ни кара да се извърнем към собственото тяло, тя произвежда своеобразно усване, пристигане, завръщане в/на тялото. Болката е надаване на „ухо“ за тялото. У човека, атакуван от остри или хронични болки, се появява *нов опит за собственото тяло*. Всъщност тъкмо в такава ситуация човекът започва да се „отваря“ към тялото си, да го разбулва. Остава се то да му говори. Вглежда се в него както никога дотогава – не външно, а „от-вътре“. Болката изостря соматичните усещания на изпитващия болката човек. Като дава пример с убоден пръст, Ханс Липс (лекар и феноменолог от кръга на Хусерл) пише, че при болка усещането съвпада с усещаното: „болката я имам в пръста, и аз съм именно моят пръст, т.е. съм онова, което е убодено. [...] Аз усещам убоденото в пръста. Онова, което ме боли, е пръстът, както и убоденото в него. Човек усеща пръста си, когато е убоден. Болката се усеща не като болка сама по себе си, а като неразделна част от тялото“ (Lipps, 2011: 245). Едва в болката аз усещам моя пръст, който преди това е бил мой само като възможност да извърша някакво действие. Болката в някаква степен интегрира и прави действителна за нас онази част от нас, която иначе е само потенциално наша.

Колкото и да е парадоксално, човекът познава много повече как *изглежда* собственото му тяло, но не и как го *чувства*. Тъкмо затова може да се твърди: болката боли и това е тежоба, но това терзание разширява съзнанието ни за нас самите, за онова тяло, което е нашето тяло, но което е непознатото за нас. Болката екстериоризира тялото за нас самите. Оказва се, че тъкмо тази експулсия е начинът да присвоим – да направим свое, да усвоим – собственото тяло. Болката сякаш призовава скритото ни тяло да излезе наяве, нашето собствено отсъствие да придобие присъствие. Тя разбулва – съобщава за нещо, което тя самата не е.

В още един смисъл болката се явява свидетел – колкото и да е парадоксално, тъкмо в болката проговаря здравето. Болката прави „досамно“ не само тялото, но и здравето. Когато се появи болката – все едно гали става дума за острата, продължителна, системна болка, или за хроничната болка, – едва тогава здравето започва да се разкрива, да става „видимо“ за страдащия, да прекрачва в полето на осъзнатостта. Преживяването на болката предизвиква една инверсия в разбирането на човешкото битие. Здравето, което толкова високо ценим, е безмълвно, невидимо, скрито, докато го имаме. Болката е неговият откривател – отбулва го, „извежда скритото наяве“. Ханс-Георг Гадамер, който в края на дългия си живот отделя много място за философското осмисляне на здравето и болестта, пита „Какво е здравето?“ и отговаря, че то „не ни се предлага само“. Иначе казано, здравето е

скрито, докато ги няма болката и болестта. Както пише Гадамер, „болестта, а не здравето, е това, което обективира себе си, т.е. това, което се изпречва пред нас, което ни се натрапва“ (Gadamer, 2014: 162). Здравето е „загадъчно“, то „винаги стои в един хоризонт на смущение и заплаха“ (Gadamer, 2014: 168) – става явно и разбираемо, когато болеещият си даде сметка за наличието на неща, които реално или потенциално са извън кръга на неговите възможности. Затова Гадамер казва, че има смисъл да се пита: „Чувствате ли се болен?“, докато въпросът „Чувствате ли се здрав?“ звучи нелепо (Gadamer, 2014: 170). Като осветява здравето, болката дава шанс да го разбираме, учи ни как да се грижим за него.

В този контекст заслужава отбелязване една тенденция, характерна за нашето време – тенденцията здравето да се интерпретира като болест, за която все още не знаем. Много фактори подхранват у съвременния човек чувството на безпокойство за собствения живот. Макар че продължителността на живота е значително удължена, качеството на медицинските услуги е повишено, фармацевтичните продукти създават гаранции срещу множество болести – въпреки всичко това днешният човек проявява безпрецедентна бдителност и предпазливост по отношение на начина си на живот. На всичко започва да гледа с подозрение и уплаха, пропускайки го през призмата на риска за здравето: ползва мобилния телефон, но се тревожи, защото вълните му били опасни; излага се на слънчевите лъчи, но не може да не се безпокои от вероятността да си докара рак на кожата; бои се от въздуха, можел да получи алергия и т.н., и т.н. Като посочва, че желанието за здраве не е нещо ново и уникално, френският философ и социолог Жил Липовецки обръща внимание в книгата си „Парадоксалното участие“ на едно съществено обновление на желанието за здраве – във фокуса на вниманието не е болестта, а *рискът* да се „прихване“ болест. Хората все по-често прибегват към лекарите, а лекарите обявяват все повече прояви на човешкото тяло за симптоми на болестни разстройства. Очертава се медикаментозно свръхконсумиране, което всъщност е отговор на нарастващата патологизация на самия себе си и на повишаващата се нетолерантност към болката. Ж. Липовецки нарича този процес „санитарно и хигиенично граматизиране“ на живота на съвременния човек, който започва да се страхува от всичко. Той отбелязва, че здравите хора започват да се третират, включително сами себе си, като „зdrави хора, които са болни, но не го знаят“ (Lipovetski, 2008: 222 – 223). В този хоризонт на здравето се гледа както на всеки риск – калкулира се каква е вероятността, ако се откажеш от някакви вредни, нездравословни навици и усвоиш други, да постигнеш желан резултат. Жаждата и усилията за постигане на „тела без болка“ се съпровождат от повече страдания и болки.

Пълния текст четете в сп. „Философия“, кн. 1

Тенденции в обучението по литература в гимназиалния етап

Откъс от „Олимпиадата по български език и литература като огледало на обучението по литература в гимназиалния етап“

Стилиян Стоянов

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Следващите размисли се основават на наблюденията от работите, допуснати до националния кръг на олимпиадата по литература през 2015 и 2016 г., т.е. работите на ученици от XII клас. Не искам, а и не мога на базата на две национални олимпиади да правя генерални изводи как изобщо олимпиадите по литература отразяват проблемите в обучението по литература на гимназиален етап. Текстът, който предлагам, е по-скоро опит да се очертаят някакви тенденции, проблеми, да се предизвикат дискусии. На олимпиадите по български език и литература се събират елитни ученици, с добра мотивация за изучаването на литература (а както се оказа, едновременно с литературата и на други дисциплини от хуманитарния цикъл: философия, история) и това, което те пишат, си струва да бъде погледнато не само според критериите за оценяване на писмените им работи.

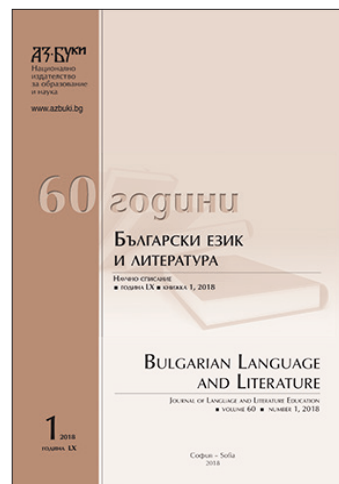
Според регламента участниците в националния кръг през 2015 и 2016 г. трябваше да изберат да пишат върху три типа задачи:

- създаване на литературноинтерпретативно съчинение по зададен проблем;
- създаване на литературноинтерпретативно съчинение по проблем, интерпретиран в откъс от литературен текст;
- създаване на литературноинтерпретативно съчинение, в което се защитава собствена теза в отговор на мнение, изказано от литературен критик.

Както се вижда, регламентът се основава върху задачите и стратегиите на обучението по литература на гимназиален етап на обучение.

Да започна със статистиката. В двете години, в които бях член на Националната комисия, участниците в

Заглавието е на редакцията

www.bel.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д.п.н. Галя Христовова
E-mail: hristozova@bfu.bg

Редактор

Д-р Мая Падешка
0889 22 04 12

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: bel@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Български език и литература“, кн. 1/2018:

ОТ РЕДАКЦИЯТА

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Употребите на лудостта в диалогичната проза на Владимир Полянов / *София Ангелова*

ЕЗИКОЗНАНИЕ

Генериране на езикови фрагменти в компютърна среда в подкрепа на изследователския подход в езиковото образование / *Евгения Сендова*

МЕТОДИКА

Олимпиадата по български език и литература като огледало на обучението по литература в гимназиалния етап / *Стилиян Стоянов*

ОПИТЪТ НА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Проектноориентираното обучение в часа по литература / *Петър Алексиев*

Технология за повишаване на рецептивните и на продуктивните умения чрез прилагане на портфолио и самооценъчни карти в гимназиалния етап на обучението по български език / *Марина Петрова*

Флоралните елементи в „Бел Ами“ – характеристика на Жорж Дюроа / *Ани Иванова*

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И КУЛТУРА ПО СВЕТА

Полската българистика – актуални практики и стратегии за развитие. Перспективата на Люблинската школа / *Камен Рикев*

Преподаване на български език на неговорещи езика българи / *Нина Борисова*

РЕЦЕНЗИИ И ИНФОРМАЦИЯ

САЩ в ново поколение от интерпретации / *Александра Антонова, Пламен Антонов*

Към теорията и практиката на превода между близкородствени езици / *Ничка Бечева*

МНЕНИЯ И ПОЗИЦИИ

„Добрият учител представя на учениците си света като динамичен и незавършен“ (Интервю с проф. д.п.н. Адриана Дамянова) / *Мая Падешка*

националния кръг намаляха с близо една трета – от 70 (максимално допустимия според регламента брой участници) до 49 (при допустими 70). От тази статистика не следва да се правят генерални изводи за това как пада авторитетът на олимпиадата, но е хубаво да се замислим. Най-рационалното обяснение е, че достъпът до хуманитарните специалности в университетите в последните години е повече от лесен и в този смисъл усилието да минеш през различните етапи на олимпиадата (общински, областен и национален), евентуално да станеш лауреат и да попаднеш в университета без приемни изпити, просто не си струва – приемните изпити за хуманитарните специалности в университетите са значително по-лесни от задачите, поставени на олимпиадата.

Най-рационалното обяснение обаче невинаги е най-вярно. Обучението по литература на гимназиален етап е изградено по модела на обучението на студентите във филологическите факултети с уговорката, че студентите следва да знаят повече. От учениците (и студентите) се очаква да осъзнават фикционалния характер на литературния текст и да умеят да интерпретират художествената творба като фикция, да познават литературноисторическия процес, да познават композиционните и структурните елементи на литературния текст. Всичко това са знания от областта на литературознанието. Проблемът е, че тази наука, както и изобицо филологията, от която тя е част, осезателно се маргинализират. Или по-скоро самомаргинализират, консервативно отстоявайки доктрини, подходи и ценности, които са с компрометирана адекватност поне спрямо системата на училищното образование. Явлението добре е описано от Христо Манолов: „Ако краевековното долови първите признаци за настъпващата криза във филологията, началото на новия ХХI век с тъга признава, че тя от стълб на хуманитаристиката се е превърнала в маргинална ниша на социокултурния дискурс. Усъмнена е филологическата идея, бавно и постепенно изтпяват онези енергии, които би трябвало да поддържат виталността ѝ: след 70-те години на миналото столетие е все по-очевидно самоизчерпването на нейната теоретична мисъл...“ (Manolakev, 2017: 5)

От друга страна, пак в последните десетилетия не само учениците започнаха да губят усещането за история, процесуалност, за погресени хронологично във времето събития, литературни текстове, биографии на писатели и т.н. Един пример: преди време гледах със студенти филма на Захари Жангов „Един ден в София“ (1946). Студентите съвсем искрено се учудиха, че по това време в София е имало трамваи, и трудно повярваха, че трамваите се появяват почти половин век по-рано. Учудваха се и на автомобилите, движещи се по софийските улици през невъобразимо далечната за тях 1946 г. Това negliжиране на историзма ми се струва, че вече е норма при съвременните ученици и студенти. Тази „норма“ пък прави много проблемно създаването на усещане за процес (литературен, исторически), което, въпреки опита за разглеждането на литературните произведения и по тематичен признак, си остава в основата на обучението по литература на гимназиален етап, да не говорим за обучението във филологическите факултети.

Следващия глобален проблем го постави постгугенберговата галактика. Не е сериозно да се твърди, че четенето на книги буквално е изметено от образите по телевизорите и компютърните монитори, но така или

иначе механизъмът на четене се променя в контекста на мониторите. Както е известно, Лесинг причислява литературата към сукцесивните изкуства, а живописата – към коекзистентните. В единия случай имаме поредица от последователни събития (разкази), в другия – едновременно въздействащи внушения (картина). Съвременният човек е поставен пред книги, но много повече пред сродниците на живописата – мониторите. Той може и да не е непременно раздвоен между книгите и мониторите, но рецептивният му опит е друг. Проблемът с визуалните образи допълнително се усложнява от тяхното неизброимо множество, а чрез интернет – и от тяхната достъпност. Тази множественост също води до притъпяването на усещането за процес и за история и прави трудно следването на един сюжет. Можем да онагледим тезата чрез двойката телевизор – дистанционно управление. За съвременните ученици разказваната от нас (техните родители) история за единствената телевизионна програма и телевизор без дистанционно управление звучи нелепо и невероятно. Между другото и за нас, родителите, тя вече е немислима. Седим пред телевизора, превключваме програмите и губим способността да се съсредоточим върху един сюжет. Всички, не само учениците, браузваме в интернет. А едно от значенията на глагола browse е „Да яде листа, крехки леторасли, да пасе на пасбище“ (според сайта dictionary.com). В двумомния английско-български речник значението е предадено така: „1. паса, хрупам листа/фиганки (за кози и пр.); 2. чета безразборно от тук – от там“ (Речник, 1990).

„Хрупането“ в мрежата (прескачаме от сайт на сайт, следваме линковете, цъкаме по рекламните банери, хвърляме по едно око на „Фейсбук“ и т.н.) системно е идентично с поведението ни пред екрана на телевизора: „хрупаме“ по няколко телевизионни програми чрез непрекъснатото натискане на бутоните на дистанционното управление и сме с натрапчивото усещане, че най-интересното е не това, което в момента гледаме. Несъмнено „браузването“ радикално променя стратегиите ни на четене и възприемане на литературен текст.

Следващият проблем при обучението по литература е неразбирането, буквалното неразбиране на думи и изрази. Всеки, който е заставал пред ученици или студенти, може да си подбере примерите. Те са безброй. Последната дума от българската класика, която ми се наложи да обяснявам тези дни, беше глаголят „линея“ от Вазовото заглавие „Линее нашто поколение“. Стихотворението е писано преди повече от 130 години. „Най-новите“ текстове, влизащи в учебно-изпитните програми за гържавните зрелостни изпити по литература, са издадените съответно през 1951 и 1952 г. романи „Тютюн“ и „Железният светилник“. Литературата, изучавана на гимназиален етап, показва светове, които са тематично и езиково твърде отдалечени от битието на съвременните ученици. И докато тематиката най-често не е проблем, езикът определено е. Не би трябвало да е проблем те да потърсят и да намерят значенията на думите, които не познават, но като цяло, това не се случва, обяснението може би е в игнорирането на историзма, за което вече стана дума.

Всичко, изброено дотук: непознати думи, липса на усещане за история, трудно съсредоточаване върху един сюжет, браузване на сайтове и текстове би следвало да е преодоляно от участниците в националните кръгове на олимпиадите по български език и литература. Усещането ми обаче е, че то е преодоляно от единици, които представят блестящи текстове, които се четат с удоволствие. Голямата част от участниците представят текстове компилации, които показват упорита подготовка, опираща до четене на множество литературоведски книги и/или учебни помагала. Логично е, че участниците избират да пишат литературноинтерпретативно съчинение по проблем. Третата задача: създаване на собствена теза в отговор на мнение, изказано от литературен критик, бе избрана съвсем рядко и – дори и избрана – най-често бе свеждана отново до литературноинтерпретативно съчинение. В масовия случай участниците припознаваха автора и заглавието и конструираха своите текстове по принцип на базата на нещата, които бяха чели в литературноисторически или литературнокритически метатекстове. Темата бе свеждана до познатото (от подготовката) и спекулативно разглеждана на базата на добре усвоени теоретични концепции и клишета.

Пълния текст четете в сп. „Български език и литература“, кн. 1

Регионалната география в педагогическа перспектива

Откъс от „Content, Significance and Global Role of World Regional Geography in the Framework of Pedagogical Perspective“

Hakan ÖNAL

Balikesir University – Turkey

Selahi COSKUN

Kastamonu University – Turkey

Emin ATASOY

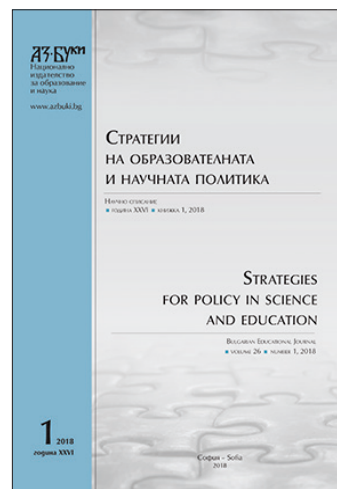
Uludag University – Turkey

INTRODUCTION

Investigating the complex relationships among nature, population and economy in a space whose borders are defined is the main subject of regional geography. Regional geography experts should widely benefit from various branches of geography such as geomorphology, climatology, hydro-geography, biogeography, economic geography, population and settlement geography and political and cultural geography and be able to interpret interrelations among these sub branches in a sound manner. Regional geography experts or teachers who teach these courses should be in close relations with different science branches such as botany, zoology, economics, demography, history, ecology, statistics, anthropology, geology and geo-politics and be able to present more reliable country analyses and deeper scientific and pedagogical syntheses by benefiting from these sciences.

One of the priority functions of regional geography is to address and explore the similarities and common features as well as contrasts and differences. In other words, regional geography should not confine itself to examine physical, human and economic characteristics of different countries but should present their achievements, positive aspects and differences

Заглавието е на редакцията

www.strategies.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Ирина Колева
E-mail: kolevaira@gmail.com

Редактор

Д-р Албена Симова
0889 88 21 83

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: strategies@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Стратегии на образователната и научната политика“, кн. 1/2018:

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

ПРИБИЩАВАЩО ОБРАЗОВАНИЕ

Тенденции в развитието на концепцията за приобщаващото образование / Сийка Чавдарова-Костова

ОБРАЗОВАНИЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

Заедно дефинираме проекта на бъдещето / *Maria Gabriel*

Content, Significance and Global Role of World Regional Geography in the Framework of Pedagogical Perspective / *Hakan Önal, Selahi Coşkun, Emin Atasoy*

Насърчаване на многоезично образование в страните от Централна Азия: примерът на Киргизстан / *Атанасия Стоянова*

Контрол на преподавателски екипи във висше училище / *Мая Ламбовска*

ОЦЕНЯВАНЕ В УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Възприятия и нагласи на учениците по важни обществени въпроси (данни от Международното изследване на гражданското образование – ICCS 2016) / *Светла Петрова*

Модулът на PISA 2015 „Решаване на проблеми в сътрудничество“. Концепция на изследването, анализ на резултатите и примерни въпроси / *Светла Петрова*

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

За финансирането на българското училище / *Галин Цоков*

while examining their failures, negative aspects and problems with the same rigor; i.e. regional geography should include economic, ethnic, ecological, social, cultural, demographic and geopolitical problems as well. In short, regional geography should give wider coverage to “Critical Geography” and “Geographical Issues” (Atasoy, 2003).

Regional geography should present a broader vision to the itinerant, researching, curious and informed individuals of 21st century and a more sound and scientific outlook to world’s political, social, economic and cultural realities and regional and global problems. Regional geography should provide individuals with opportunities to get to know the cities, regions and nations that we have not yet visited, seen or learned about; it should make different spaces and countries more familiar. Intensified relations between countries in the areas of technology, tourism, trade, science, education and politics in the globalized world make information sharing among countries inevitable as well. Hence, research, books and scientific studies on regional geography have significantly increased in all civilized countries and regional geography courses are taught in high schools and universities as compulsory subjects (Atasoy, 2003).

According to Baranski, regional geography is the complementary and integrative branch of physical, human and economic geography. Regional geography was born from the intersection of physical, human and economic geography branches on an area whose borders have been defined and from the interrelations among these geography branches. According to Baranski, regional geography should not regard itself as a separate science but strive to generate a sounder county profile by collecting and assessing the diverse information from different branches of geography and by often asking and answering “why, where, when, how and what” questions about all geographical features of these countries (Masbits, 1995).

Atalay’s view on the significance and function of regional geography reflects a similar outlook: “To know the position and significance of a country in the world, to cooperate with it for the future, to prepare plans in the social, political and strategic fields and to develop various strategies is only possible via knowledge on other countries. Therefore, educators, bureaucrats and intellectual must have deep and detailed knowledge on regional geography. Especially politicians and educators should test the pulse of their countries on one hand and test the pulse of other countries on the other in order to achieve their tasks thoroughly and adequately (Atalay, 1999).”

Human beings and the society are placed at the center of regional geography which is the synthesis of geographical sciences. Hence, man-nature, man-economy, man-culture, man-politics and man-space relationships are also included at the center of regional geography. Also, the need for regional geography in solving the social, cultural, political, demographic and economic problems of the planet is increasing day by day. When regional geography presents the geographical characteristics of a country via different symbols, visual materials and numerical data such as graphics, figures, maps and diagrams and analyses industrial, agricultural and tourism potentials of countries and natural resources, commercial and demographic structures, it should address issues that are in the realm of geography such as social geography, cultural geography, politic geography, ethnic and religious structures, military and economic organizations and demographic, economic and political

problems. Only then it is possible to picture the geographical portrait of countries soundly (Atasoy, 2003).

Y. G. Masbits, a pioneering Russian expert in regional geography emphasizes the different roles and functions of regional geography and combines these under six headings (Masbits, 1995):

- Function of informing or informatics,
- Function of description or representation
- Function of education
- Function of culture or enlightenment
- Scientific function or research
- Function of implementation

While it is imperative not to discuss these functions based on a discourse as to which one is more important, it is reported by Masbits that these headings should not compete against one another and that regional geography should undertake all these roles and functions together. According to the author, regional geography has three different research and exploration aspects: a) Physical aspect, b) human-financial aspect and c) complex aspect (multi-dimensional). But it is stated that they are beneficial as a whole and not separately (Masbits, 1995).

The scheme prepared in 1930's by N. N. Baransky in regional geography studies is still relevant and widely used. According to this scheme, while undertaking geographical analysis for a continent, region or a country, research should be conducted under six headings (Masbits, 1995):

Geographical location (mathematics, special or geo-political location). The position and significance of the country in the world. The historical evolution of the country and its significant historical steps

Physical geography characteristics (climate, geographical formations, hidrography, soil types, flora and fauna etc.). Potential and production of the natural resources (surface and underground resources).

Historical geography characteristics and the past and present of human-financial system.

Human geography (distribution and structure of population, demographic characteristics, settlement geography).

Economic geography (agriculture, industry, trade, tourism, transportation etc.)

Regional geography and characteristics of important cities.

In this working draft with six categories, Baransky specifically emphasized regional differentiation of continents or countries and physical, economic and human characteristics of different regions. In short, he underlined the parts rather than the whole, and focused on the differences rather than the general and similar aspects. He specifically mentioned that regional geography should have at least 70% share in a country working text (Masbits, 1995).

In the following years, geographers such as V. P. Maksakovski, I. M. Maergoyz, N. M. Panter, Y. G. Masbits and M. D. arigin presented different studies and suggestions in this area. Among these, Y. G. Masbits's 1995 work "Complex Working Method in Regional Geography" is remarkable. Masbits suggests an outline composed of 11 main headings for studying a country. These 11 main headings are summarized below along with sub titles (Masbits, 1995):

- Factors or characteristics that enable a country to be "distinctive" or "privileged"
- Formation of country identification card.
- Position and significance of the country among others in terms of human, economic and politic characteristics.
- Geographical location, neighbors, and distinctness in terms of political and administrative structure.
- Distinctness in terms of human, physical and economic characteristics.
- Distinctness in terms of social, cultural, religious and settlement characteristics.
- In short, "privileges" and characteristics that are unique to this country.
- Geographical Position.
- Area of the country and its population potential.
- Geographical location of the country (advantages and disadvantages).
- Neighbours, land borders and coastal characteristics of the country.
- Relationship of the country with economic, military and political organizations.
- Geo-political position of the country and relevant results.
- Historical and political past of the country.
- (Masbits defines the historical and political past of the countries as the "Genetic Code of the Countries".)

- Stages in the formation of nation and governments based on time and space.
- The main historical-political achievements and failures of the country, the position and significance of the country in the world history.

- Man-nature interactions undertaken in the country soil in the historical process and their results.

Natural environment, natural resources and use of natural environment

- Physical structure of the country (vertical and horizontal distribution) and its characteristics.

- Natural characteristics such as climate, land formations, flora, fauna and water resources.

- Natural regions (highland, bottom land or wasteland, river basins, low or high areas, arid or moist areas etc.).

- Potential and production of natural resources.

- Forestry, fishery, apiculture, animal husbandry and vegetal production.

- Energy-mining reserves and their production.

- Impact of humans on the natural environment and its ecological results.

- Use of land and soil.

Population geography.

Qualitative and quantitative characteristics of population.

- Population density types and their characteristics.

- Population increase, its causes and results.

- Demographic, health and education characteristics of population.

- Ethnic, religious and socio-cultural characteristics of population.

- Population projections.

- Population problems.

Settlement geography

- The evolution of settlement in the land of the country .

- Rural and urban distribution of country population .

- Main characteristics of urban and rural settlements.

- Urbanization process in the country and its characteristics.

- Main characteristics of metropolises.

- Internal and external immigration, cause and results.

- Settlement problems .

Economic geography

- General economic structure of the country and its economic potential.

- Technological and scientific potential of the country.

- Regional and local characteristics of country economy.

- Production, employment and sectoral characteristics of country economy.

- Analysis of main economic branches such as agriculture, transportation, tourism and commerce

- Economic and commercial relations with other countries.

Social geography.

- Social, educational and cultural structure of the country.

- Societal and political characteristics of the country.

- Folk culture and popular culture.

- Ethnic, linguistic and religious problems of the countr

Regional geography.

- Main geographical characteristics of the country along with its physical and economic regions.

- Ethnic, linguistic and cultural structure of the regions.

- Economic potential of the regions and their standards of life.

- Regional differences, similarities and contrasts.

Environmental protection and ecological problems

- Environmental problems related to industry, transportation and tourism.

- Environmental problems related to population, nutrition and urbanization.

- Environmental problems related to activities in the areas of agriculture and energy.

- Regional ecological problems, their causes and results.

Country perspective and projections for the future

- Economic projections for the country.

- Political projections for the country.

- Population and settlement projections for the country.

- Regional and local projections for the country.

Masbits attributes the methodical approach that can be used in regional geography

to the five main principles of geography (space/region, complexity, clearness/demonstrativeness, multi dimensionality, interactivity and dependence) (Masbits, 1995):

According to Masbits, the five principles cited above are valid for all world geography studies in all realms such as scientific, informatics, educational, cultural, descriptive etc. there are not very different methods in today's regional geography studies as well. The methods that are valid for all geographical sciences such as presentation and description method, historical development method, comparative analysis method, cartography method, statistical and economic methods are also equally valid for regional geography. However, using all these methods in conjunction with each other while trying to develop a sound portrait of a country may be the most sound method of them all (Atasoy, 2003).

Which Learning Domains Should be Incorporated in 21st Century Regional Geography Courses Geared towards University Students?

Educators, scientists and especially geography teachers face a daunting task in presenting, endearing and popularizing different cultures, societies and civilizations, different continents, cities and countries, different nations and minorities to young generations. Knowing, comprehending, protecting and embracing the world first of all requires internalizing and embracing different cultures, different nations, different continents and countries. We cannot love and adopt a world that we do not know and we cannot sufficiently protect and embrace a world that we do not love. One of the indispensable tasks of regional geography is to present similar and common aspects among countries and nations; to smooth out biases and intolerance and to bring nations and states closer. The part below discusses what university students should be taught in regional geography courses today's complex world and some suggestions are presented.

Teaching an awareness of world-homeland

Today, while the existence of 7 continents, more than 230 countries, about 5000 ethnic communities, about 6000 languages and a great number of religious beliefs in the world reflects a wide dividedness, a large diversity and richness, the concept of a common melting pot, common homeland and common destiny in which all civilizations and humanity comes together and becomes integrated is either ignored or cannot be soundly perceived. Today's educational system brings differences and superiorities to the forefront rather than underlining the similarities and common characteristics of the humanity and prefers to emphasize the strong and privileged aspects of each nation and country.

While separatist movements and schisms increase in this century in which religious exploitation, ethnic conflicts and competition among civilizations have increased, societies also integrate, cultures get increasingly closer, the world becomes smaller and dependencies among countries increase. In other words, while the concept of globalization familiarizes and integrates societies and countries, it also increases conflicts, divides and separatist movements. While our planet becomes smaller and unites on one hand, it is divided and fragmentized on the other (Morin, 2003) as a result of all this, 21st century is about to transform into a century in which anthropological and homogeneous awareness is eroded and ecological awareness and world citizenship consciousness are underrated or ignored. However the melting pot that unites the black and white, the Japanese and the English, the westerner and the southerner, the villager and the urban, the Christian and the Muslim, the poor and the rich and the Pygmy and the Aborigine is the melting pot of the world where we exist all together.

The melting pot of the world is the pot where concepts such as common planet, common destiny and common humanity reach significance and make sense. This pot is the pot of "world-homeland" pot where ethnic and religious discrimination are destroyed and racial and cultural differences are eroded. This pot is the pot of common joys and sorrows; achievements and failures, hopes and expectation and the past and the future; it is the pot in which the passengers of the same ship await for the next stop. Regional geography courses should be areas where awareness for a common planet is transfused, they should present the reasons why we should lay claim to our world with sound rationales. Moreover, these courses should transfer students a sense of ethnic awareness, religious awareness, nationalistic awareness and consciousness of citizenship while they also transfuse world-homeland consciousness.

How can we be purified, become clean, renew ourselves and change our consumption, production and lifestyles before it is too late? We need to equip today's children of the world-homeland with new morals, awareness and with new attitudes and behaviours; we need to develop their world-homeland consciousness, their awareness of belonging to the Blue Planet, their consciousness of world citizenship. With the help of regional geography, we should teach these children to listen to the world-homeland instead of dominating it; to feel it instead of conquering it; to love it instead of exploiting it. Because there is no homeland other than the blue planet in this endless universe; because all races, all nations,

all religions have the same identity under the same roof: The identify of an earthling; because we are all passengers of the same ship, we share a common destiny, we share a common fate, and we share same hopes and expectations. The happiness of our homeland is our joy; its future is our future; the fate of the planet is looped in the fate of humanity. Therefore, regional geography courses should teach our children how to be earthlings, they should teach them how to adopt and embrace our planet; they should teach them how to live as brothers and sisters, how to embrace each other, how to share and how to be tolerant (Atasoy, 2005).

Today, all nations, all religions, civilizations and countries share the same ecological destiny, the same global threat and the same fear of death. Therefore, consciousness of humanity should be combined with the earthly consciousness of sharing a common fate. Because all human beings are the citizens of the same planet, they are dependent on the same world. Therefore, we should stake a claim to the biosphere that we depend on, the planet that we are contingent upon and we should ameliorate and protect them or we will be destroyed in our shared destiny with our selfishness and insensitivity. Comprehending the world citizenship requires internalization of our shared destiny and consciousness of belonging to the same planet (Morin – Kern, 2001)

Пълния текст четете в сп. „Стратегии на образователната и научната политика“, кн. 1

Рекламна тарифа

на Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“

София 1113, бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. 5, тел.: 02/420-04-70, 02/420-04-71; azbuki@mon.bg; www.azbuki.bg

Вестник „Аз-буки“

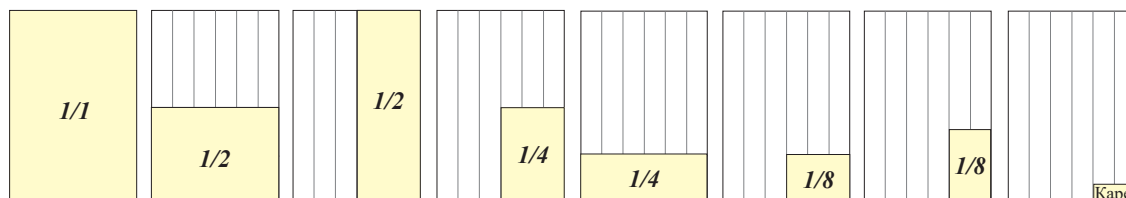
1. Стандартни карета на вътрешна страница:

Размер	Черно-бяло	+1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница – 256 мм/388 мм	780,00 лв.	900,00 лв.	985,00 лв.
1/2 страница – 256 мм/194 мм – 125 мм/388 мм	410,00 лв. 410,00 лв.	460,00 лв. 460,00 лв.	510,00 лв. 510,00 лв.
1/4 страница – 256 мм/97 мм – 125 мм/194 мм	230,00 лв. 230,00 лв.	258,00 лв. 258,00 лв.	270,00 лв. 270,00 лв.
1/8 страница – 125 мм/97 мм – 83 мм/147 мм	115,00 лв. 115,00 лв.	129,00 лв. 129,00 лв.	135,00 лв. 135,00 лв.
каре (83 мм x 50 мм)	30,00 лв.	43,00 лв.	45,00 лв.

2. Цени за реклама на първа и последна страница – по договаряне

3. Влагане на стандартни вложки с тегло до 20 г – 80 лв. за 1000 бр.

4. Влагане на нестандартни вложки – по договаряне.

Научно-методическите списания на издателство „Аз-буки“

1. Цена за вътрешна страница

Размер	Черно-бяло	+1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница	90 лв.	130 лв.	180 лв.
1/2 страница	50 лв.	70 лв.	90 лв.
1/4 страница	30 лв.	45 лв.	70 лв.

2. Цена за реклама на втора, трета или четвърта корица – по договаряне.

3. Размер на една печатна страница в списанията на НИОН „Аз-буки“:

а. Обрязан формат: 167 мм x 233 мм

б. Необрязан формат: 171 мм x 240 мм

4. Влагане на вложки – по договаряне.

Забележка:

Всички посочени цени са без ДДС.

Отстъпки при брой и обем публикации или комбинирана реклама в няколко издания на издателство „Аз-буки“ – по договаряне.

Тарифата е в сила от 1 юли 2017 г.